

sociolingvistika: razvoj i važenje jezičkih norm

nastavak i širenje jezičkih normi

b. schlieben, frankfurt na majni (sr nemačka)

Kad govorimo o jezičkim normama, o njihovom nastanku i širenju, shvatili ih deskriptivno ili preskriptivno, mi skoro isključivo mislimo na norme pojedinih istorijskih jezikâ. Pri tome zaboravljamo da mi, kad govorimo, izvodimo i druge aktivnosti, a ne samo govorenje u modusu nekog određenog pojedinačnog istorijskog jezika. Moj prilog ima za cilj da skrene pažnju i na norme ovih drugih govornih aktivnosti i da ispita njihov domet. Želela bih da ove misli razvijem u tri etape. Oslanjajući se na mog učitelja E. Coseriua, u prvom delu bih želela da razvijem i razmatram sistematičku govornih aktivnosti, kojoj vrsti normi ove različite govorne aktivnosti podležu i koji je domet određenih normi. U drugoj etapi treba izložiti jedno mišljenje, tj. pitanje razlike između usmenog i pismenog izražavanja i posledica koje iz nje proizilaze u odnosu na norme govora i jezika. I u završnom delu ova sistemska pitanja treba osvetliti s istorijskog stanovišta, polazeći s tačke gledišta: ne nalaži li se celokupni razvoj govorenja počev od doba pozne prosvetlenosti na ovom pod znakom sve većeg odvajanja od mesta, vremena i lica, pa bi ga stoga trebalo sagledati na jednom širem planu izdvajanja i otuđivanja kulturnih aktivnosti.

1. Sistematička govornih aktivnosti i njihove norme

Šta mi u stvari činimo kad govorimo? Koje vrste aktivnosti vršimo kad govorimo? Pre svega, govorenje shvaćeno vrlo uopšteno uvek predstavlja govorenje s drugima o svetu. Kao govornici mi vladamo određenim opštím tehnikama govorenja koje, kad smo ih jednom savladali tokom usvajanja prvog jezika, možemo da primenjujemo u svim drugim jezicima. Mi govorimo o stvarima sveta, ili, u obrnutoj perspektivi, mnoštvo stvari podređujemo pojmovima koje nam pojedinačni jezik stavlja na raspolaganje. Mi govorimo tako da nas neko drugi ili neki drugi mogu razumeti: mi variramo naš govor. Ove aktivnosti upućivanja i variranja ostvarujemo pomoću okruženja u kome se, govoreći, krećemo. Stvari koje imamo u vidu možemo da pokažemo (ostenzija) ili možemo da ukazujemo na njih (deiksija). Možemo da se pozovemo na ono što je već rečeno ili, anticipirajući, da upućujemo na ono što još ima da se kaže. I najposle, kod govorenja uvek prepostavljamo postojanje zajedničkog znanja o empirijskom svetu, o interpretacijama i vrednovanjima. Sve ove tehnike govorenja koje nam omogućuju da se sa drugima sporazumevamo o svetu, odnose se na svaki pojedinačni jezik. Kad govorimo mi to uvek činimo u modusu nekog istorijskog pojedinačnog jezika. I najposle mi uvek govorimo imajući u vidu određenu svrhu pa makar ta svrha bila i ukidanje svakodnevno postavljanje ciljeva. Mi govorimo u određenim istorijskim situacijama u obliku tekstova, koji su orijentisani na određenu završnost.

1.1. Početni sistem govornih aktivnosti mogao bi, dakle, da izgleda ova:

govorenje

pojedinačni jezik

tekst

Coseriu ove različite aspekte govorne aktivnosti povezuje sa njihovom namenom ka

univerzalne

istorijske

individualne

u smislu »jedne sukcesivne determinacije pojma jezika«. Ali pri tome univerzalnost se čuva i na nivou jezika i na nivou teksta. Zna se kako jezik mora da izgleda da bi mogao da funkcioniše. Zna se kako se konstruišu tekstovi. Na nivou teksta istoričnost ostaje prisutna u obliku istorijski oformljenih tekstovskih tradicija, tako da se dobija sledeći razvijeni pregled:

univerzalno

univerzalno

univerzalno

istorijsko

istorijsko

istorijsko

individualno

istorijsko

individualno

Na svakom od ovih nivoa se centralnom problemu značenja pristupa drukčije. Tako je na nivou govorenja interesantno, na koji se način govornik poziva na svet, kako upućuje na predmete i stanje stvari, kako koristi nejezička znanja i kako, suprotno tome, mnoštvo objekata svodi na mogućnosti koje mu jezik pruža. Na nivou istorijskih pojedinačnih jezika radi se o pitanju, kako je raščlanjen sadržajni aspekt, a na nivou teksta o njegovom smislu. Prema tome, svakom nivou treba dodati određenu vrstu semantike:

S engleskog: Vladislava Fešbabov

imenovanje

značenje

smisao

Ovim trima određenim nivoima odgovaraju različiti tipovi značenja:

elokutivno
znanje

idiomatsko
znanje

ekspresivno
znanje

Različiti domeni i činoci ova tri nivoa postaju naročito jasni kad čovek sebi razjasni kad koji kriterijumi važe za »korektno« rešavanje zadatka koji se postavljuju na svakom od ovih nivoa. Na nivou govora radi se o tome da se čovek na koherentan, »logičan« način odnosi prema svetu. Jezik (ili varijanta tog jezika) se govori »pravilno« kad govornik pozna sistem njegovog funkcionisanja i njegove norme pa shodno tom znanju govori korektno. Tekst je uspeo kada njegov sastavljač adekvatno primeni jezička sredstva u pogledu namene teksta u smislu jednog prepona (aptuma) stare retorike. Kriterijumi vrednovanja govorenja na različitim nivoima bili bi, dakle, sledeći:

kohерентност korektnost primerenost

Coseriu je više puta isticao da zajednice koje dele tradicije jednog jezika nisu istovetne sa onima koje zajednički prenose tradicije teksta, ali da one mogu, najviše jednom, izuzetno da se podudare:

() jezička zajednički tekstovi

Polje govorne zajednice ostaje prazno, jer se govorna zajednica upravo podudara sa čovečanstvom. Vratiti se na ovu tačku u daljem izlaganju.

Ja bih ovo osnovno razlikovanje triju aspekata govorne aktivnosti modifikovala u dva pogleda, što već upućuju na drugi deo mog izlaganja. Prvo, smatram da se tehnike govorenja, dakle i tehnike upućivanja i variranja načelno menjaju i razlikuju u zavisnosti od toga koji se medijum govorenja koristi. U tom pogledu najpresudnija razlika postoji između govorenja i pisanja; o tome će u daljem izlaganju biti podrobnije govora. Na taj način ove tehnike dobijaju univerzalni karakter koji bi se, po mom mišljenju, morao modifikovati tako da se univerzalno interpretira kao univerzalno istorijsko: uvek kada se pronalazi i širi nov medij u kome govorenje može da se ispolji, nastaju nove prinude i mogućnosti koje se sa strukturalnom nužnošću pojavljuju uvek tada kada se medijum tokom istorije uvodi na drugom mestu.

Drugo pitanje se tiče karakterizacije tekstova kao individualnih tekstova. Smatram da tu karakterizaciju u suštini treba zadržati ali je treba modifikovati, ako imamo u vidu način prenošenja tekstova u društvenim sa usmenom tradicijom. Naime, u tom slučaju se način prenošenja istorijskog jezika značajno podudara sa načinom prenošenja tekstova; i o tome će u daljem još biti govora.

Ako, dakle, tehnike govorenja nisu svugde i uvek iste, već se na upravo navedeni način razlikuju, opravdano je u tom smislu govoriti o različitim zajednicama — nosiocima tehničke govorenja. Mi zajednicu — nosioca određenog modusa jezičke aktivnosti nazivamo »kultura«.

Kao svesna bića mi možemo da se osvrnemo na svoje kulturne aktivnosti. Na nivou refleksije svim do sada navedenim vrstama govorenja odgovara jedna pratilačka svest. Za taj nivo svesti mi možemo da prepostavimo dva različita stupnja, pa možemo da razlikujemo jednu »naivnu« jezičku (odn. tekstovsku) svest koju poseduje svaki govornik, i jednu teoretsku jezičku (odn. tekstovsku) svest koju razvijaju stručnjaci. Oba ova nivoa svesti možemo da označimo terminima *cognitio clara confusa* i *cognitio clara distincta*, terminima koji su u 17. i 18. veku bili sasvim uobičajeni. Iz toga sledi sledeći pregled govornih aktivnosti i nivoa govorne svesti:

	Aktivnost	Govorenje	Jezik	Tekst
Svest	clara confusa	1 govorna svest	2 jezička svest	3 tekstovska svest
	clara distincta	4 nauka o govorenju	5 nauka o jeziku	6 nauka o tekstu
		7	8	9

1.2. Koje norme važe, dakle, za različite govorne aktivnosti? Time se, posle prikazivanja sistematike govornih aktivnosti, vraćam na početno pitanje.

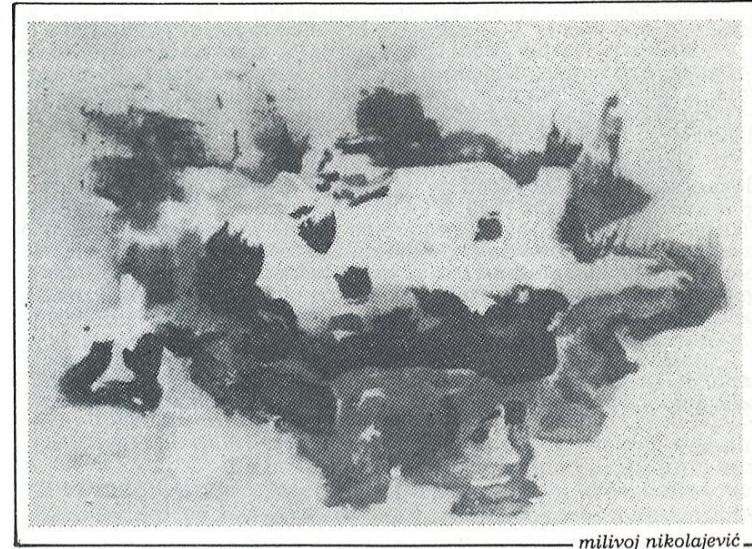
Za svaki od triju tipova govornih aktivnosti problem norme se postavlja drukčije: kao što smo već napomenuli, na govorne aktivnosti se kao merilo primenjuju različiti tipovi *korektnosti*. Merilo za procenu jezikâ predstavlja — mi time opet sledimo E. Coseriu — idiomatsku korektnost, pri čemu se u tom smislu svaka jezička varijanta može govoriti korektno. Tekstovi se procenjuju s tačke gledišta njihove *primerenosnosti*, dakle prema tome da li je njihova forma primerena njenoj nameni u određenoj situaciji. U Coseriuovoj terminologiji *koherenčnost* predstavlja kriterijum za korektno govorenje. Šta se pod tim podrazumeva? Putem upućivanja, kontekstualizacije i dijaloške zajedničke aktivnosti pri formiraju referance i konteksta, ustanovljaju se svetovi diskursa koji moraju da budu unisoni, pa kad su jednom već oformljeni moraju da se održavaju.

Koji stepen obaveznosti imaju dakle norme na različitim nivoima? Ne možemo da se otmememo utisku da norme govorenja važe najneograničenije, tako reći kao pravila »prirode« koja govori. Ko se ogreši o njih ne dospeva samo van odredene jezičke zajednice, on u neku ruku dospeva van ljudske zajednice, važi za poremećenog i opasnog. Norme idiomatske korektnosti stvaraju jezičke zajednice (ili dijalekatske zajedni-

ce). Čovek se može ogrešiti o njih, ali po cenu da dovede u pitanje svoje pripadanje dajot grupi, da ga smatraju za varvarina. Norme koje se odnose na tekst pokazuju najširu varijabilnost: s jedne strane postoje rituálni tekstovi, koje treba ponavljati od reči do reči i od kojih se može odstupiti, slično kao u slučaju idiomične korektnosti, samo po cenu dovođenja u pitanje pripadnost grupi; a s druge strane postoje i književni tekstovi čija je odlika upravo to da oni, već je rečeno, i njegove norme sistematski prevazilaze i probijaju.

U nauci o jeziku smo se navikli da pravimo razliku između normalnog i normativnog, između je-norme koju bi trebalo shvatiti deskriptivno i treba-norme, koju bi trebalo formulisati preskriptivnim rečenicama. Smatram da treba podvesti pod sumnju shvatatanje da »normalno« bez ikakve obavezujuće snage i je-stanje bez treba-kvalitetata uopšte postoje. Verovatno je, da je u interesu svakog člana grupe da govori kao i ostali, da bi ga razumeli i da u krajnjoj konsekvenci ne izgubi pripadništvo grupi. To što svi čine, što je uobičajeno jeste i ono što treba činiti. Ova dvojna struktura normalnog i normativnog je karakteristika za »jednostavne« društvene i jezičke odnose. To podjednakno važi za govorenje, za jezik i za tekstove. Pri tome se kod ovih poslednjih kao individualna manifestacija govorenja u nekim slučajevima predviđa proglašenje norme, što može da postane i imperativ.

Je-norma i treba-norma se razdvajaju tek u trenutku kad unutar veće zajednice više normi počinju da konkurišu jedna drugoj. Ako jezička zajednica jednoj varijanti priznaje karakter uzora, pa ovu varijantu kao egzemplarnu suprotstavi ostalim varijantama (sa terminom »egzemplarnost« opet sledim E. Coseriu), nastaje treba-norma koja obezvreduje sve ostale postojeće norme sa njihovim već pomenutim statusom između je i treba. Ove druge norme će ili i dalje ograničeno važiti na nekom drugom nivou, ili će se kao prepreka za probijanje egzemplarne varijante opisivati kao marginalni oblik je-stanja.

milivoj nikolajević

Nešto slično važi i za nivo teksta, čim se egzemplarne forme oblikovanja teksta suprotstave uobičajenom, koje se ovim suprotstavljanjem obezvreduje i gubi svoju obavezujuću snagu.

I najposlednji postupak ponovo nalazimo na nivou govorenja, gde norma pisanja obezvreduje normu govorenja, ovde sa posebnom žestinom, jer pravila govorenja, kao što smo videli, imaju univerzalni status pa njihovo prenebregavanje povlači za sobom opasnost od isključivanja iz ljudske zajednice.

Treba li norme locirati na nivou aktivnosti naivne i teoretske svesti? U »jednostavnom društvu« (koje danas više nigde ne postoji) u kome se je i treba podudaraju, na osnovu govorenja se razvija svest o pravilima, koja se može prikazati i kao

Aktivnost
Naivna svest
Teoretska svest

U trenutku kad nastaje konflikt između normi, kada se jedna treba-norma suprotstavlja postojećim normama, javlja se grupa »teoretičara« koja nije identična sa celinom govorne zajednice, ali koja opisuje egzemplarnu formu i pokušava da je sproveđe kao treba-normu. Redosled menja smer

Aktivnost
Naivna svest
Teoretska svest

Na nivou naivne svesti nastaje konflikt normi. On dovodi ili do toga da se dometi različitih normi omedju, ili do toga da govorici jezičke zajednice stalno žive sa svešću da krše treba-norme. Na nivou govorne aktivnosti postavlja se zadatak ili da se različite varijante jasno razdvoje, ili da se pretope jedne u druge. Što se jezikâ tiče, ove različite strategije dovode ili do stvaranja teritorije na kojoj važe varijante sa jasno ograničenim oblicima, ili do kontinuiteta u okviru kojeg pravila adaptacije dovode do mnoštva varijacija (i hiperkorektnih oblika). Na nivou tekstova postoji mogućnost da se takvi konflikti norme razreše putem individualne stilistike, što, naravno, ne važi za celo područje rituálnih i institucionalnih tekstova. Sad još treba podrobno da razmotrimo nivo govorenja.

2. Usmeno i pismeno izražavanje

Moja je namera, da probudim svest o normama u oblasti u kojoj se na njih ne obraća mnogo pažnje, pa one upravo zato — pogrešno shvaćene — snažno prodiru. Već sam rekla da nivo govorenja interpretiram sa univerzalno-istorijskog stanovišta. To znači da svaka promena na tom polju, pre svega promenama medijuma, prodire tako reći i u formi »druge prirode«. U tome veoma značajan korak predstavlja prelaz sa usmenog na pismeno izražavanje.

2.1. Šta se menja kad pišemo umesto da govorimo?

Kad menjamo medijum, tj. predemo sa govora na pisanje, to predstavlja promenu koja najpre i sasvim direktno pogada govorenje. (1) Pre svega, menjaju se ukupne tehnike govorenja, a ne pojedini jezici. Sta je drukčije? Prilikom pisanja mi upućujemo na predmete koji nisu u okruženju primaoca poruke; mi vršimo izmene za lica koja žive na drugom mestu, moguće i u drugo vreme. Pisanje nam dakle omogućuje da iskočimo iz prinude situacije i to u svakom pogledu. To ukida vezanost za mesto i vreme; a to pre svega znači depersonalizaciju: *ego* i *alter* dobijaju viši stepen uopštenosti. Depersonalizacija uključuje i potiskivanje telesnog. Telesne mogućnosti govornika se ne koriste pa ih na neki način treba nadoknaditi. Depersonalizacija znači i intelektualizaciju: mesto *sentiments* zauzima *exactitude*. Da bi se aktivnosti upućivanja i variranja u mediju pisanja uopšte mogle uspešno sproviduti, neophodno je prenošenje težišta sa okruženja. Deiksija i ostenzija gube svoju dominantnu ulogu, a u tekstu eksplikacija, pozivanje na već rečeno i ono što će se još reći izbjegaju u prednji plan.

Ovaj u suštini različiti sklop usmenog i pismenog sa svoje strane utiče na druge nivoe i njihove norme, ali može i da dovede do konflikta normi i unutar samog nivoa govorenja, koji je zbog univerzalnosti tog nivoa posebno dalekosežan.

2.2. Najpre o posledicama za druge nivoe:

Uvođenje pismenosti pre svega pogada istorijske pojedinačne jezike.

Na nivou svesti o jeziku i o tekstu (5) i (6), možemo konstatovati da se opštim uvođenjem pismenosti marginalizuju sve nepisane forme govora. U odnosu na stabilne pisane oblike one izgledaju deficitarne. To se podjednako odnosi na pismom nefiksirane varijante jezika, dakle na dijalekte, sociolekte i na usmeno prenošene tekstove.

Najposle, može se konstatovati da proces prelaska na pismenost donosi sa sobom tendenciju ka opisivanju (8), koja fiksira i normira u gore izloženom smislu. Doduše i u usmenoj tradiciji postoje začeci klasifikacije i fiksiranja, no značajni prodor treba — norme je ipak vezan za uvođenje pisma. Samo da podsetim na Dantovo suprotstavljanje pisanih latinškog kao *grammatica*, shvaćen kao umetnost, s jedne strane i *volgare* s druge, shvaćen kao neposredna aktivnost, *natura*. I ovde je očita veza između pisanih i gramatičkih fiksiranja, štaviše, pismo je na izvestan način prepostavka i definicija gramatike.

Sve u svemu, možemo, kako je u gornjem izlaganju već nagovesteno, da utvrđimo promenu smera: pisanje ne samo da fiksira jezik i tekstove, već gramatički i poetski opis jezika menjaju i njih same:

umesto

(2)	(2)
(5)	(5)
(8)	(8)

No, konsekvence uvođenja pisma su dalekosežnije od onih koje se odnose na zeik i tekst. Tako izgleda da je razlikovanje istine i fikcije moguće tek na osnovu rasprostranjenog opismenjavanja. Putem pisma kao medija naučna znanja se odvajaju od uslova deiksije i ostenzije u realnom prostoru pa stiču svoju tradiciju izvan praktičnog okruženja. To pre svega znači da ih treba značajnije »pojezičiti« kako bi se mogla razumljivo prenositi, ali znači i to da se mogu klasifikovati i teoretski sledili u novom obliku, nezavisno od prakse. Menjaju se uslovi postupaka, naročito političkih postupaka.

2.3. Prevlast pisane forme

Pošto smo videli da promene medija mogu da budu pokretači promene na drugim nivoima i da uvođenje pisma odlučujuće utiče i na razdvajanje je — normi i treba — normi, jer se egzemplarna forma jezika upravo često podudara sa pismenom formom, sadćemo se pozabaviti pitanjem kako stoje stvari sa nastankom i širenjem normi na nivou samog govora. Opetćemo se ograničiti na izuzetno markantni prelaz sa usmenog na pismeno izražavanje.

Ako pogledamo tekstove koji su nastali u »semi—oralnim« sredinama, ili su ih možda pisala tek opismenjena lica, ili se radi o temama koje još nisu bile pismeno obradivane, pada u oči, znatno više od ortografske nesigurnosti, da su ovi tekstovi bez njihovog konteksta sasvim nerazumljivi, da se njihovi autori očevidno oslanjaju na dalje funkcionalisanje tehnika govorenja na kojima se zasniva usmena komunikacija. Ovaj fenomen bi se mogao dokazati u mnogim »prises de paroles« iz francuske revolucije, možda u biografiji staklara Menetrea koji s jedne strane piše bez iinterpunkcije, a druge ne čini ništa da bi pismeno uspostavio prostorni, vremenski i lični odnos u okviru kojega bi se potom tekstualno mogao kretati. Čak i pošto se nove tehnike usvoje, ostaci usmenog izlaganja se još dugo zadržavaju. Stoga pisci stručnih tekstova u 16. veku povremeno objavljivaju i svoju adresu s ponudom da se to što je nejasno, po želji, usmeno još jednom razjasni.

Medutim, kad se pismenost jednom probila, pa su tehnike pisanja, pre svega stvaranja okruženja u samom tekstu razvijena, onda se ova nova norma pisanja, kao evoluciono mlada i u izvesnom pogledu nadmoćnija suprotstavlja starijoj govornoj normi. U tom slučaju ne važi samo po sebi stav da svaki medijum zahteva njemu odgovarajuće norme; viša vrednost prihvaćenog pisma ustanovljava novu treba — normu u govoru. Na nivou govora dolazi do konflikti, normi slično onome koji se javlja između egzemplarnog jezika i drugih varijanata. Više samo po sebi ne važi da se oba modela govorenja vrednuju prema određenoj

specifičnoj formi »koherentnosti«; štaviše, koherentnost tekstova koji su pisani po normama pismenosti marginalizuju one tekstove koji postaju razumljivi tek u situaciji koja se daje u mediju usmenosti. Ova nova treba — norma zahteva da se tekstovi mogu interpretirati nezavisno do situacije, pa čak i onda kada se i ne udaljuju iz situacije koja se interpretira. Deka uče da govore celim rečenicama. Tekstovi u kojima se primeњuje deiksija umesto definisanja, u skladu sa ovom normom smatraju se deficitarnim. Treba se potsetiti na rana sociolingvistička istraživanja Sacmana/Strausa i Bernštajna koje, kako ja shvatam, treba interpretirati upravo na ovaj način. Treba se samo setiti nedostatka interesovanja i nerazumevanja, pa čak i izražene rešenosti da se partikule iskorene iz nemačkog jezika, iako upravo one imaju izuzetno važnu funkciju u oblasti usmenog izražavanja. Naime, one uspostavljaju pretpostavke o zajedničkim presumpcijama. Oni koji hoće da ih iskorene kao »buve u krvnu nemačkog jezika« ne uvidaju njihovu ulogu kod variranja. Bilo bi interesantno ispitati sistematsku primenu usmeno orientisanih tehniku upućivanja, kontekstualizacije i variranja u stilistikama i udžbenicima.

Naravno uvek ima novih pokušaja da se tehnike govorenja kao viševredne primene i tamo gde nisu bliske medijumu: »Piši kao što govorиш!«

Sve u svemu treba konstatovati da su konflikti normi u ovoj oblasti znatno manje rasvetljeni pa su stoga možda i žešći nego u oblasti konflikta jezičkih normi. Doduše u velikoj meri nedostaju etničke komponente konflikta, pošto se radi o univerzalnim mogućnostima; ali su zato u većoj meri obuhvaćene opšte predstave o razvoju, modernom, o individualnosti i dijalogu: ukratko o kulturi. Koliko je meni poznato ne postoji govorna politika koja uzima u obzir medijsku konstituciju ovih dva modaliteta govorenja (i drugih) i koja podjednako podstiče razvoj specifičnih tehniki za svaku oblast.

3. Odvajanje od mesta, vremena i lica počev od pozne prosvećenosti

Moja je osnovna teza bila da se norma pisane reči probija sasvim univerzalno mogućeg, nadmoćnog medijuma u odnosu na usmenu reč koja je vezana za mesto, vreme i ličnost. I pri završetku iznećemo nekoliko misli u korist komplementarne teze, a to je da visoko vrednovanje pismenosti i usvajanje kulturne tehnike kao druge prirode, predstavljaju samo jedan aspekt nekog većeg projekta za oslobadanje čovečanstva od vezanosti za vreme, prostor i lice, koji počev od pozne prosvećenosti, u eksplicitnom obliku počev od francuske revolucije, vodi univerzalnu istoriju čoveka.

Visoki ugled koji alfabetsko pismo uživa pri kraju 18.v. kao medijum koji svojim posebnim kvalitetima upravo omogućuje prosvećenost i demokratiju, predstavlja samo jedno lice u razmišljanjima o jeziku u doba pozne prosvećenosti. Drugi aspekt predstavlja program uniformisanja nacionalnog jezika (jezikâ) u pogledu fonetike, leksike i stila, što je prvi put sa svim konsekvenscama sprovedeno u francuskoj revoluciji, i što je postalo uzor za mnoge nacije i to sa strukturalnom snagom koja federalističke programe osuđuje na neuspeh. No, jezička refleksija doba prosvećenosti se ne zaustavlja kod ujednačavanja nacionalnih jezika i sistema pisanja: i dalje se provlači misao o približavanju nacionalnog jezika idealu naučnog jezika, a pismo jeziku kalkulusa.

Medutim, čak i oni teoretičari koji ne prihvataju ideju o jednom univerzalnom jeziku, ili bar ne njegovo uvođenje u svakodnevnicu, pa mu se skeptički suprotstavljaju kako u nauci tako i u okviru pojedinačnih jezika, propagiraju ideal *style analitique-a*. Logički *ordre naturel* treba da bude opšteprihvaten; iz pisanih jezika treba iskoreniti inverzije i druga ogrešenja o sintaktički red, suprotno onome što je preporučivala retorika. Reči pojedinačnih jezika treba da budu dobro definisane. Treba suzbijati *indétermination des mots* (Destrukt, Lanselm). Meso sličkovitih jezičkih obrta, kako je učila retorika svojim figurama i tropima, treba da zauzmu nevezanost za kontekst i definisanost. I u ovom obliku razmišljanja o znacima, koje ostaje u okvirima pojedinačnog jezika i ne zakoračuje u univerzalni jezik, radi se o radikalizaciji odvajanja od situacije i konteksta sa apsolutizacijom odvajanja od okruženja. Medutim, jezik ne treba da se oslobodi samo vezanosti za okruženje, već i svoje sličkovitosti. Odvajanje od konteksta povlači za sobom i odvajanje od metafora.

Ovako dobro uređeni jezik imao bi pre svega jedinstvenu sintaksu. Isključuju se sve mogućnosti koje su suprotne tako zvanom logičkom ili prirodnom redu reči.

No, projekat uniformisanja se, medutim, ne ograničava samo na razmišljanje o jeziku, već zadire i u ujednačavanje vremena i prostora. Za vreme Francuske revolucije su se ova različita nastojanja, koja su se zasnivala na odvajaju lokalne, vremenske i personalne povezanosti, sprovodila i sagledavala kao jedinstven projekt. Ujednačavanje dužinskih i težinskih mera, uvođenje metra i iz njega izvedenih dužina, stavilo je van snage stare lokalne dužinske i težinske mere koje su vezane za telo. Lakat krojača iz Tuluza morao je da odstupi pred apstraktnim entitetom metra.

I da završimo jednim mišljenjem: iskustvo nas uči da nacionalni jezici i pisma teže da se probiju silom »evolusionih tekovina« što se ionako smatra naprednjim, modernijim, u pravcu u kojem duva veter istorije. Medutim, to ne bi trebalo da znači da ne treba pokušati da se revolucionarne tekovine graniče upravo na ona područja na kojima je njihov doprinos potreban i poželjan. Nasuprot nacionalnim jezicima stoji raznovrsnost lokalnih i istorijski nastalih načina izražavanja, nasuprot pisanju — za lice vezani dijalog nezamenjivih subjekata. Kao što je Humbolt (a pre njega Lajbnic) univerzalnom zahtevu filozofske gramatike suprotstavlja različitost ljudskih jezika, nama bi priličilo da depersonalizovanoj jednoznačnosti sistemâ pisanja i prerade informacija suprotstavimo raznovrsne mogućnosti lokalizacije i varijacije istorijskih subjekata, a da time one prve ograničimo na one specifične zadatke koje oni mogu da obavljaju.

S nemačkog: Lidija Dmitrijev